

29-В

3753

ІНСТИТУТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

В. КОРЯК

**ЖИТТЯ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

№ 1

СЕРІЯ НАУКОВО - ПОПУЛЯРНА

№ 1

В. КОРЯК

**ЖИТТЯ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1929

Бібліографічний опис та
цифри для бібліотечних ката-
логів на цю книгу вміщені
в „Ітогисі Укр. Друку“ та
„Картковому Репертуарі“ Укра-
їнської Книжкової Палати

29-B
3753

Друкується за ухвалою Президії
Інституту Тараса Шевченка
з 30 червня 1928 р.

Вчений Секретар Інституту
І. Айзеншток

1225808.
Наукова бібліотека
Одеського університету
Ім. І. І. Мечникова

Перша друкарня ДВУ
Ім. Г. І. Петровського
Укрголовліт № 1620
::: 12/VII 1928 :::
Замовлення № 1983
Тираж 7.000 примірн.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Каже стародавній фінський співець: «Я знаю сотні пісень; вони виснуть у мене на поясі, на обручці при боді... Моя наука є пісня. Вірші— мій дорібок: я підібрав їх по дорозі, зривав з віття, змітав з кущів. Коли дитиною я пас ягнята на зелених запашних луках, на позлоти-стих узгір'ях, вітер наспівував мені пісні, сотні їх лунало в повітрі, припливали, як хвилі й прислів'я, спадали дощем... Їх співав мій батько, роблячи сокирище, навчався я їх од ма-тери, коли вона приля, а я п'юстував долі...».

Отаке міг сказати про себе й великий спі-вець українського селянства, що написав слав-нозвісного «Кобзаря». Великий поет злиднів селянських, найманої тяжкої праці, крпацького того пекла, нині є найбільш уславлений на ра-дянській Україні. Тепер у кожній школі вивча-ють діти його твори, знайомляться з його жит-тям; утворено в Харкові Інститут Тараса Шев-ченка, що має досліджувати його літературну спадщину, тую добу, коли він жив, його попе-редників і наступників... По багатьох місцях

йому споруджено пам'ятники, по селах навіть деяких, а незабаром буде і в столиці, в Києві, та на могилі — над Дніпром; місце, де могила, оповіщено державним заповідником.

Кожна революційна верства висуває своїх великих провідників, і коли наша доба пролетарської диктатури має на своїм червоному прапорі імення провідника робітництва — Леніна, так само на тім же червоному прапорі полощеться й інше обличчя великого поета селянських злиднів — Шевченка. Обидва ці імення любі й близькі робітничо-селянським масам України, бо вони уособлюють дві сили радянської влади, що їхня спілка є запорукою її незламности. ✕

2 ✕ Шевченко великим і знаменним прикладом того, які невичерпні творчі сили є по наших селах, серед мільйонів хліборобського населення, що живе в умовах важкої щоденної праці, без жодної сливки культури; і це темне наше село дало такого свого поета, що під впливом сучасної культури, освіти проявив ту свою співочу кебету. Треба гаразд знати життя Шевченкове, щоб зрозуміти, як тяжко було тоді, за царату, селянському синові здобувати ту культуру. Скільки гинуло по тих занедбаних селах отаких талановитих людей — ніхто того не знає! Тільки тепер, коли робітничо-селянська влада запровадила загальну освіту і ліквідує, знищує неписьменність на селі, кожна здатніша людина може розвинути свій хист, зустрічаючи заохоту та

допомогу нашої влади. Щоб зрозуміти, усвідомити, що ми нині маємо і що було раніш, найбільш повчаюча буде історія життя великого нашого поета. ✕ ✕

3 ✕ На Правобережній Україні, на Київщині, таке собі село Моринці, у колишньому повіті Звинородському. Нічим воно більше не славне, тільки тим, що року 1814, лютого 25, а за новим стилем — 10 березня, народився в кресьцькій сім'ї Шевченків-Грушевських син Тарас. Був він не одна в батька дитина, а ще тройко менших було. Звісно, як за кресьцьких порядків: батьки робили на панщині в свого пана Енгельгардта і на тій панщині й здоров'я позбулися.

Роботящий селянин був батько Тарасів, Григорій. Ремесства знав. Чумакував. Та як обсіли дрібні діти (певне, в тестя в Моринцях не мед було життя приймакові), то й вернувся Григорій у село Керелівку, звідки родом був. ✕

У Керелівці і зріс Тарас. Була в його ще старша на вісім років сестра, що, як і мати, Катрею звалася, і найстарший брат Микита та ще брат Йосип, сестра Ярина і сліпа Марія. Залюбки собі жили, хоч і в злиднях. Та не довго. Молодою ще вмерла мати, як вийшло ледве дев'ять років Тарасові. Жити б та жити ще, якби не злидні заїли! Не можна в хаті без хазяйки: оженився вдруге Григорій Шевченко, та ще з удовою. Хто піде до дрібних дітей! Привела удова в Шевченкову сем'ю ще й своїх ✕

трьох малих. Що й казати! Звісно, мачуха — не рідна мати. Почалося життя малому Тарасові, не життя, а горювання. Мачуха скіпалася. А тут ще через три роки й батько помер. Хлопцеві було дванадцять годів, як помер батько. Вмираючи, батько казав про Тараса, що буде з його або щось дуже добре, або велике ледащо. Вже й тоді видко було, що то не аби-яка зростає людина.

Взявся добре вчитись Тарас, та не дуже його вчено, а більше бито та лаяно. Од того дяка-п'янички Губського, що було його віддано, перейшов Тарас до другого дяка, Богорського. Тут його геть зовсім загнuzдали. Не стерпів того хлопець. Раз якось насів він свого вчителя, що покотом п'яний лежав. Тут він йому все згадав: як за його по померлих читав і як робив на його. Отож із'язав п'яного і досхочу набив, та й подався до Лисянки, де, чув, є дяк-маляр. А Тараско любляв малювати, аж тікаючи узяв із собою в дяка книжечку з малюнками. А то він собі купував за «п'ятака» паперу та й розписував, як знав, різними візерунками й хрещиками. Про це потім списав у хороших своїх віршах. І в Лисянці нікому його не навчено. Тільки й того, що по воду ходив та ще хіба розтирав на бласі фарбу мідянку.

З Лисянки подався хлопець до другого дяка-богомаза у Тарасівці, що велавився на околицю образами Микити-святого та Івана-воїна. Богомаз подивився-подивився йому на руку та й

каже: «Ніякого, хлопче, з тебе пуття не буде — ані шведь, ані на дуду грець, ні бондар добрий». Отак як одрубав! «Чортма, — каже, — хисту». Похнюпивсь малий та й помандрував додому і став до череди. Та й тут не вийшло з його добра. Не до худоби було йому за тими думками-мріями, химерами дитячими.

Худоба у шкоду вбиралася, а хлопця лаяно й карано.

Химерна влада була малого Тараска! Забереться, було, в бур'яни та й марить; по кілька днів висиджував у катрязі, в калині, це як було потовчє плохого зведенятка Степана. То списує різні псалми, що десь чув; то щось норовить змалювати, що десь бачив; то кортить йому дізнатися притьмом, що і як усе на світі мається. Чув він, що небо держиться на стовпах, і ось тікає з дому, щоб знайти й побачити ці стовпи, що небо підпирають. Темний, зелений, оксамитний шпориш — на йому сидять, вечеряють батьки, а сестра Катерина: «Сідай вечеряти, прибудло!» Це він цілий день проблукав і вже з чумаками приїхав, що знайшли хлопця геть-геть за селом.

Ще з батьком відбув малий Тарас чумацьку подорож з Гуляй-Поля повз Новомиргород у долині над Тікичем. Тікич переходили брідьма.

А як пас череду, то приходила до його сусідова донька, маленька кучерявенька Оксаночка. Про їх матері казали, що коли одружать

їх. Діти собі гуляли, звикли один до одного злюбилися. І на ціле життя своє, до самої смерті, не забув Тарас своєї малої Оксаночки. Світила вона йому через ціле життя зіркою провідною. Найкращі його поезії сповнені нею, її згадують, про ню говорять. Найдорожчі дитячі спогади були в його про це щасливе дитяче кохання, навіки втрачене. Гірка доля спіткала згодом його любу Оксаночку! Зате він оспівав її, як другий великий поет, італійський, Данте — оспівав свою кохану дівчину Беатріче. ✕

6. Був іще Тарас на службі в керелівського пана Кошиця. Возив Тарас сливи та яблука до Бурт і Шполи на продаж та поповича в Богуслав, до школи. Ну, звісно, і там не справився. В усякій роботі був з його великий поспуймайстер. Брат Микита присолашав був його до хліборобства, а ні — то стельмаства. Та ба! Не тягло до того всього «ледачого» хлопця. Тоді пішов до маляра в Хлипнівку. Цей розкумекав, що з Шевченка будуть люди, та побоявся брати до себе крепака. Треба було дозволу самого пана. Пішов Тарас на одчай божий у Вільшану, до свого пана Енгельгардта. Панський управитель накинув хлопця оком і лишив для панської челяди. Післано хлопця в допомогу кухареві. Згодом переведено в казачки. Куди пан їхав — Тарас мусив бути при його «особі». Цілими днями доводилося безглуздо висиджувати в прихожій, а як пан гукне, то бігти стримголов

запалити люльку чи підняти хусточку з підлоги. Зате вже як пана вдома не було, то можна було малювати або любовати з малюнків, як він іще раніш робив, коли тікав з кухні в садок, розвішував на деревах свої малюнки та дивився на них. ✕ 7

Отак пан його раз якось і застукав на гарячому вчинку, що він у ночі сидів, малював та палив панське світло — «переводив панське добро». Побито хлопця здорово. Було це вже у Вільні, куди взяв з собою Шевченка молодий пан Енгельгардт. А втім побачив пан, що однаково з його нічого не вийде, то нехай хоч до маляра піде вчитись. Отож і віддано в науку до маляра.

Ще в Вільні вчився він в одного маляра, а потім, року 1830, повезено хлопця з паном аж у Польщу, в столицю польську — Варшаву, і дано в навчання до відомого майстра — маляра Лямпі. Та пан уже їхав з Польщі в Росію, то й хлопця повіз із собою аж до Петербургу; а щоб переїзд панський був дешевший, то крепаків з Варшави до Петербургу гнано *етапом*. У Тараса був тільки один чобіт, і, йдучи пішки цілу дорогу, він перезував чобіт з ноги на ногу, за що було побито. Спогад про цей етап залишився в його віршах:

Шлях на Московщину —
Далекий шлях, пани-брати!
Знаю його, знаю!
Попоміряв і я колись
Босими ногами...

Саме тоді почалося польське повстання проти Росії, а Енгельгардт був полковник російської гвардії, тож і подався від небезпеки геть із Польщі. Тут опинивсь Шевченко у звичайного маляра-ремесника Шіряєва. Той послав його розмальовувати мости та паркани. Було на той час Тарасові вісімнадцять років. ✕

8. Найнято було його аж на чотири роки. Майстер Шіряєв поводився з робітниками суворо, не по-людському. Намалювавшись за день тих парканів, уночі крадькома чухрав Тарас у Літній Сад, де були хороші мармуровані такі людські подоби, чи то статуї. Отут цілими ночами місячними, світлими висиджував, любував з їх та змальовував. У Петербурзі вночі буває часом дуже ясно, не так, як на Україні.

Отак якось сидів Шевченко на цебарці в саду та змальовував якусь мармурову людську подобу, а тим садом ішов справжній маляр-артист, ще й земляк Шевченка — теж з України родом — Іван Сошенко. Здивувався він, що парубок по ночах місячних сидить, малює. Розбалакалися. Вподобався Тарас Сошенкові, і той пообіцявся його навчити справжньому великому малярству. Поприятелювали. Було в Сошенка багато знайомих вчених людей. Всі вони зацікавилися цим непростим крпаком, що мав велику охоту до науки.

Сошенка знайомі вирішили викупити його молодого талановитого учня-крпака. Були то

євно вчені люди. Був між ними письменник Жуковський, славетний маляр Брюлов, Венеціанов, Вільгорський, Григорович, що був секретарем Академії Малярства, та інші.

Був навіть український письменник Гребінка, дворянин і значний урядовець. Ці люди напустили Шевченка до справжньої просвіти й приділили до Академії. Вони пак нюхом чули, що це об'явився великий талант, що на їх долю випало велике щастя: одчинити вільний шлях цьому талановитому парубкові. Тож вони вхопилися за хлопця. Брюлов написав портрета з Жуковського. Було це в квітні 1838 року. Портрета продано і на ці гроші визволено Шевченка. Не одсохла панові рука прийняти ці 2500 крб. за Шевченка! І очей в Сірка не позичав! Всі вони такі благородні, то чому ж було й Енгельгардтові не заробити на Шевченкові!... ✕

9. Діставши волю, Шевченко приділівся до Академії Малярства. Було тоді йому вже двадцять п'ять років. Вчився він тамечки не тільки малювати, а й наукам різним. Ще в Сошенка будши, присипляв хазяїна читанням роману славетного англійського письменника Діккенса: «Нікльс Нікльбі». Вже тоді Шевченко багато книжок читав. Ціле своє життя вчився. Його освічений знайомий і відомий письменник Куліш геть пізніше писав, що року 1846 побачив Шевченка в Києві і, побалакавши з ним, знайшов

зміну велику: «Він зробився освіченіший»...
Ніколи Шевченко не кидав науки.

Вчився французької мови, ходив до університету. І от диво! Не забув Шевченко з тим усім своїм рідним, не гордував з земляків, не цурався своєї рідні. Він допомагав їм і словом і ділом — од свого заробітку. Буває так, що як піде, бувало, котрийсь парубок у москалі на службу, то як верне, то вже не хоче язика «по-мужицькому» наламувати. Вже, каже, «я образовался». На селі з таких сміються, що вони так запаніли, аж забули, як і граблі звуться. А як наступить їх та дістане по лобі, то вже не «штокає», а лається по-простому: «Ну й прокляті граблі на порозі!» Не цурався Тарас своєї мужичої мови. Де там! Він іще почав нею вірші писати! Та які вірші! Отак на волі в його вибрунькувалося враз аж три таланти: маляр, поет і гравер.

Він перший у Росії почав учитись робити гравюри на міді, так звані офорти. Він умів дуже мистецьки різьбити. ✕ *Кожес.*

Та все це не заступало йому того, що народ тимчасом у кайданах. Ніколи не забував цього Шевченко. Навпаки! Тепер це ще дужче, ще болячіше йому було, коли він побачив, як живуть ці самі пани, і зрівняв із тим, як жив народ і жив він сам. Різниця між життям народних низин і панським життям такички його вразила, що він мусив знайти вислів своєму

обуренню. Він почав писати про це, складаючи чудові пісні на взір пісень народних. Йому то дуже легко йшло. Він почав у тих піснях-поезіях списувати все про панів і про кривди розповідати, що чинили вони народові. Він зробився поетом!..

Писав він сам для себе. Звук здавна сам з собою розмовляти. Була в його звичка ще з дитинства — малюючи, співати. Ще як у бур'янах мережив хрещиками книжечки, то приспівував собі. У Вільшані, малюючи, вигукував на весь сад, і навіть у прихожій пана Енгельгардта, малюючи, співав гайдамацьких пісень. Був, отже, з його завжди маляр-співака, а тепер він свої співи почав на папір складати. А тут іще в російській столиці, на далекій чужині, серед хоч і прихильних, та чужих здебільшого людей. Серед панів! Як не як, а вони таки показували йому, що він їм не рівня, що це вони тільки так, з ласки своєї, біля себе садовлять, що він мусить бути їм вдячний. Вони ніколи не забували, що вони — пани, а Шевченко — тільки визволений крєпак. ✕

От і виливав на папір тугу за рідними, близькими людьми, списував малюнки рідної нашої природи, і те все промовляло до серця кожному землякові. Було обмаль у Петербурзі земляків з України. До сліз зворушили їх ті нові поезії, і ось вони гуртом видрукували року 1840 невеличку книжечку «Кобзар». Кажуть, що перше

побачив у Шевченка вірші «знайомий українець Шевченків, Мартос» (з передмови Ан. Лебеда до «Кобзаря», видання «Сяйва», стор. 6). Та тільки ж цей «українець» був не з крєпаків, а з поміщиків і потім казав про Шевченка Мартос: «З хама не буде пана», бо й зробившись великим поетом не зрадив свого мужицького кодла, був «невдячний» до своїх «благодітелів» — панів.

Було в «Кобзарі» тільки вісім поезій: «Думки», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «На що мені чорні брови», «До Основ'явенка». Це були ніби пісні, що їх співають на Україні народні співці кобзарі-бандуристи. X

Навперейми почали інтелігенти-поступовці з панів залицятися до вєлавленого поета. Закликали його на обіди, гулянки та бенкети. Усюди його хвалено, що пише такі чудові вірші... Одне тільки їм не подобалося; навіть, мовляв, такий добрий поет та пише не російською, а такою простою, мужицькою мовою! Од неї, бач, *двогтем* тхне.

Випередив Шевченко своїх земляків великим своїм розумом і великою душею. Це взагалі було недолею його життя, що не розуміли його усі ті, що жили разом із ним. І це таки згодом доконало його.

Пани хвалили його вірші, де він списував українську природу. Але Шевченко гірко і з великою ненавистю одисував отаким своїм «приятелям» та хвалителям. «Якби, — каже, — ви, паничі,

знали, як плачуть люди, то може б і не дуже мене хвалили». І справді, описав красу українського села «неначе писанки», але він показав, що з тієї краси природи, з добра землі пани зробили пекло. X

Влітку року 1843 поїхав Шевченко на Україну. 13.

Багато тепер уже прочитав про неї, знав її історію, як у старовину жилося на Україні. Захотілося побачити стародавні руїни, славні історичні місця. Об'їхав він Чернігівщину, Полтавщину, Київщину, був на острові Хортиці, де колись ніби стояла Січ Запорозька. Великий сум обгорнув його душу од того, що він уздрів. Брати й сестри його й досі робили на панщині. Надивився він тепер власними очима, як люди плачуть, живучи, а тимчасом пани кайданами міняються, правдою торгують, людей запрягають в ярма. Гнівом великим запалилася його душа на тих усіх панів та начальство, а найпаче — на своїх таки земляків, що, вийшовши в пани, зрікаються свого рідного і «розпинають Україну», щоб-то бідний народ.

Рoku 1844, після першої подорожі на Україну, написав Шевченко «Сон» — проти царів. Весною 1845 року знову поїхав з Петербургу на Україну, знову побував у своїх рідних і тут уже написав свої найкращі твори: «Іван Гус», «Кавказ», «Великий Лях», «Холодний Яр», «Невольник», «Псалми», «До живих і мертвих земляків». Коли вдруге побував на Україні, то так змінився,

що це вже не був «Кобзар», який виспівував недолю-
рідного народу, а пророк і месник, що прийшов
просвітити й здвигнути темний, пригноблений
люд до бою, до кривавої, але потужної боротьби.
Його вірші переписувано і вчено на пам'ять. X

4. В цей час (року 1846) у Києві засновано так
зване Кирило-Методіївське братство. У тім брат-
стві були — історик Костомаров, письменник
Куліш, Шевченко та інші. Кожен слов'янський
народ: Росія і сусіди — родичі. Народи повинні
собі нарізно укладати для себе закон і через
своїх виборних управлятись, а для того, щоб
дужими бути, то всі разом повинні скласти між
себе союз такий, федерацію. Кожен народ має
свою державу — республіку і сам своїми ділами
порядкує. Але поперед усього треба дати селян-
ству волю, загальну освіту, вселюднє виборче
право, виборність чиновництва то-що. Як на
ті часі, та програма була дуже ліберальна. Косто-
маров написав «Книгу битія українського народу»,
що була надрукована вперше року 1818. Серед
тих усіх учених братчиків Шевченко був «най-
червоніший» і тому його братчики трохи побою-
валися і держали од братства оддалік, щоб Шев-
ченко не замішав їх «у політику». Костомаров
був дуже поміркований, і Куліш писав йому:
«Що ви кажете, що в нас у голові самі мужики,
свинарі, чумаки й інші раби? Це лайка та й
годі!» Та тільки сам Куліш ганебно поведився
на ділі з тими мужиками: в себе на хуторі бив

селян, і вони перше тікали, а далі не витримали
і хутір підпалили, так що нани (українські пись-
менники — Куліш і його дружина Кулішиха, що
писала оповідання, підписуючи їх прибраним
іменням: Ганна Барвінок) мусили жити в клуні,
поки не збудували собі нову господу.

Зате серед молоді були й такі братчики, що
мріяли захопити київську фортецю. Не було
однієї думки в кирило-методіївців, і сама назва
гуртка була не всім до вподоби. X

Вступаючи до братства, Шевченко одного ба-
жав, а саме, щоб усі сусіди Росії, слов'янські
народи, об'єдналися у спілку своїх держав. Отож
ворогування треба забути. «Серце болить, а роз-
казувати треба: нехай бачать сини й унуки, що
батьки їх помилялись, нехай братаються знову
з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як
золотом, покрита, нерозмежованою останеться,
навіки од моря і до моря, Слов'янська земля»,
вільна для всіх слов'янських народів. Ні один
не буде панувати над другим.

Як на той час, то воно було дуже сміло,
«ліберально».

Цареві Миколі I подано від графа Орлова за-
писку, в якій сказано, що хоч, мовляв, російське
слов'янофільство — річ добра, але в «Малоросії»
з цього вийшло українофільство, яке треба в
пень знищити. Для того треба наказати усім
професорам нічого не казати про мову й народ-
ність «Малоросії», не давати переваги любові

до рідної землі над любов'ю до Російської імперії. Особливу увагу звертати на київські й харківські журнали, бо вони можуть доводити до думки про незалежність націй і колишню волю народів, підлеглих Росії. ✕

16. Шевченкові було доручено від Академії Мистецтв їздити по Україні, оглядати й малювати старі церкви, могили та руїни стародавніх будівель, записувати казки та пісні народні. Ця робота дуже до душі була Шевченкові. Крім того, ще наставлено його на професора малювання в Київському університеті.

Все це було не надовго, бо 5 квітня 1847 року Шевченка заарештовано і разом з Кулішем, Костомаровим та іншими одвезено до Петербургу в Петропавлівську цитаделю.

Видав, виказав усе братство один студент, Петров, який навмисно пристав до братства, як провокатор. Коли схоплено Шевченка, то в нього взято листи, малюнки, вірші; між іншим, був там і «Сон».

Почали допитувати: чому він у своїх поезіях нападав на начальство? Шевченко одповів, що як він іще був у Петербурзі, то чув, як ганьбили владу, а коли повернувся на Україну, то почув ще гірше між людьми, побачив, яке народ терпить лихо, як люди стогнуть у кайданах; а як він винуватий за це уряд, то тому писав таке про нього. ✕

7 Арештованого Шевченка з Києва попроваджено в Петербург. Слідство почали два генерали:

Дубельт та граф Орлов. Познаходили в Шевченка й по людях його заборонені поезії: «Сон», «Кавказ» та інші. От за це саме цар найдужче зненавидів Шевченка. Забрито його в салдати й заслано аж ув Оренбурзькі степи — рядовим Оренбурзького корпусу, в кріпость Орську, за триста верстов од Оренбургу. Того мало, що Шевченка віддано в нове кріпацтво, казенне. Ще однято в його єдину втіху, єдину розвагу: заказано писати й малювати. Це ж уже однаково, що одняти, загубити душу! «Коли б я був душоубом, кровопивцем, то й не можна було вигадати мені лютішої кари», писав він сам про це. Та він таки не піддався і твердо собі сказав: «Не зроблять із мене салдата». З Орського їздив Шевченко року 1848 углиб степу, на пустельні береги Аральського озера разом із військом. Це була наукова подорож задля дослідів цієї дикої місцевости. Шевченка взято як маляра, щоб він списував краєвиди. Радо згодився на це поет. Хоч малювати можна буде! Та й писати знову почав. У цей час написав був він: «Царі», «Титарівна», «Марина», «Між скалами». У травні вирушили в подорож, у червні прибули в Раїм, а в вересні були у форті Кос-Арал, де й перебули осінь і зиму. В цьому форті написав Шевченко найбільше аж сімдесят, творів. Писав, бо почував у тім внутрішню потребу, душу одводив. Писав тії поезії, бо...

Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю. ✕

З цієї подорожи поїхав Шевченко з начальником своїм Бутаковим до Оренбургу. Та хтось у Петербург доноса післав, що ось офіцер Бутаков забрав Шевченка до Оренбургу казенні плани малювати і що він має навіть вільну квартиру, а не живе у казармі. З Петербургу прийшов наказ потрусити Шевченка та заарештувати. Ще півроку просидів Шевченко в тюрмі. Після його заслано до Новопетровського форту. Тут перебув поет $6\frac{1}{2}$ років — від 17 жовтня 1850 року до 2 листопада 1857 року.

Не мед було життя Шевченкові в далеких степах Оренбурзьких. Тужив за рідними людьми, Україною. Зовсім інша природа. Ні одної тобі деревини нема. Самий степ. Ні на чому спинитися, спочити окові. Тільки тим і жив, що от приїде хто і принесе якусь звістку з рідного краю, од друзів, од близьких людей. Та ба! Приходила пошта, людям були листи, а Шевченкові — нічого. Оце було йому гірше всіх кар лютого начальства — що свої, приятелі забули, занедбали. І ніхто як вони — «добили» його. ✕

І ось увесь свій жаль, усю тугу свою списував Шевченко у своїх поезіях, що мусив писати нишком, потаємці й ховати за халяву. Такечки він розмовляв сам із собою. Набралося згодом кілька таких «захаявних книжечок» його поезій. Цікава їх доля спіткала! Найбільший приятель Шевченка з братства, проф. Костомаров, якому після смерті поета дісталася одна така книжечка,

(що її Шевченко носив у халяві два роки за Аралом), довго тримав її під замком, нікому не показуючи.

Тільки й того, що Шевченко, як колись у дитинстві, знову ховався у бур'яні та одводив душу піснями-словами. Тепер він жив у казармі, разом з усіма салдатами, де вже годі було сісти та написати чи то почитати. А тут іще щоденна муштра, а тут усе наглядають та доказують — хоч з мосту та в воду! Офіцери чіплялися до кожної дурниці — не так стоїть, не так «козирнув». Трусили раз-у-раз: чи немає в його, часом, чим писати. Так за ним назирці нишпоркою й ходили. Де вже там писати! Нічого він тут за весь час не написав. Тільки переробив таки якось написану ще в Орську «Москалеву Криницю». А таки не втерпів, щоб зовсім не писати! Несила була! ✕

Заслання, а надто в Новопетровським форті, було поетові нашому — як справжня домовина. Костомаров так писав про нього: «Під салдатецьку шапку взяли Шевченка веселого, бадьорого, дужого, з густим руським волоссям, а з - під тієї шапки повернувся він з сивою бородою, з зовсім лисою головою і з пронащим навіки здоров'ям».

Найкраща доба життя людського пішла марно. І це в такої людини, як Шевченко! Які скарби душі своєї він би розкрив перед людьми, яку невмирущу поезію дав би ще Україні й цілому світові за цей час! А йому затуляно рота! Такечки

ограбувати людську душу великого поста! Це був злочин царського самодержавства супроти українського народу і проти всесвітньої культури.

Нарешті, як умер цар Микола, Шевченка повернуто з заслання, та не додому, на Україну, а в Росію, в Петербург, та й то не зразу, а ще подержали півроку в Нижньому - Новгороді. А потім, як сніг на голову, приходить звістка, що жити йому й у Петербурзі не можна. Насилу й цю заборону зняли з його, та не зняли з нього до самої смерти догляду поліції.

В той саме час написав був він свої «Неофіти», «Юродивий» і думку — «Я не нездужаю, нівроку», де він каже, що треба «громадою обух сталить та добре вигострить сокиру, та й заходиться вже будить» — волю! На панство нічого народіві покладатися —

... панство буде колихать,
Храми, палати мурувать,
Любить царя свого п'яного...

Самітний був тоді Шевченко з оцими своїми цілком революційними поглядами і, крім як з папером, ні з ким було йому поділитися з думками. Такий він був і на вигляд, як описав його тоді російський письменник Тургенєв: «Робив вражіння... чоловіка самітного, у якого в душі багато болю й терпіння і який туди нерадо кого-будь псекає... вдача пристрасна, долею гноблена, але незламна».

На Україні було поетові не краще, як на чужині. Повсякчас був він під загрозою нового знущання. Тож і вирушив знову до Петербургу.

У Петербурзі поет заходивсь компонувати книжки шкільні для народу, для навчання українською мовою. Уложив «Букваря». Задумав велике видання малюнків природи України. Та це вже, видно, було запізно... ×

Незадовго до смерти такі здійснились давні Шевченкові мрії — визволити з крпацтва своїх рідних. Старший його брат Микита мав трьох синів. Брат найменший, Йосип — теж, ще й сестра Oriна тройко мала. Пан їхній згоджувався пустити на волю, та без землі. А з землею правив грубі гроші. Нарешті таки Шевченко позичив грошей в однім товаристві допомоги письменникам і визволив усю свою рідню.

Він нездужав іще з осени року 1860, а далі захорів на водянку, що звела його в труну. Лютого 25 (по-новому 10 березня) року 1861 був день його народження, а другого дня, о п'ятій годині вранці, він помер.

Перше поховано Шевченка в Петербурзі, а тимчасом почали клопотатись у начальства про дозвіл перевезти тіло поета з Росії на Україну, щоб сповнити його волю — щоб видно було широкополі лани і Дніпро! ×

Коли жив і писав свої твори Шевченко, були й інші письменники українські, тільки не з крпаків, а з різних панків та полупанків. Після

Шевченка українські письменники були здебільшого з буржуазії, а не з дворянства. Коли дворянин був головно офіцер, то буржуазія тоді була — купці. Та і про офіцерство і про купецтво написав був Шевченко у своїх записках, що хоч і зневажає дворянство, купецтво, а таки вони обоє рябоє — «рідні брати». Шевченко був проти буржуазії і проти поміщицтва водночас!

Він почував себе *співцем мільйонів крпацьких душ* і в записках своїх зазначив, що відчуває їхній крпацький *глибокий стогін*. Він старанно вибирував та записував усі революційні вірші, де тільки їх здibuвав, і всі випадки панської сваволі (як ось, що одна пані розвалила утюгом голову крпацьці - дівчині). Один з тих українців - панів, що був на весіллі Куліша разом з Шевченком, «оголяв» своїх селян, і вони склали про його пісню, що через того Білозера не одна в селі хата пустою стоїть. Шевченко і цю пісню записав про цього свого «приятеля», що з ним обіймався на весіллі!

Звісно, не був *іще* Шевченко комуніст, але як на той час, то він попереду йшов і вже прозиравав у майбутнє, передчував *нову цивілізацію*, мріяв про оновлену землю. З його був попередник нашої великої доби. Тим - то імення його і твори його нині такі відомі і славні на Радянській Україні.

~~Сергей~~

ПРАВЛІННЯ : Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

**ПО ВСІХ КНИГАРНЯХ ДВУ ПРОДАЮТЬ
ТАКІ ТВОРИ ШЕВЧЕНКА**

- Гайдамаки. Передмова Мик. Горбаня. Прімітки до тексту М. Новицького. 147 стор., ц. 60 коп.
- Єретик. Переднє слово акад. Дм. Багалія, П. Филіповича. Ред. тексту М. Новицького. 8 стор., ц. 10 к.
- Катерина. Передмова О. Дорошкевича. Вид. II. 39 стор., ц. 12 коп.
- Паймичка. Передмова Б. Навроцького. Вид. друге. 32 стор., ц. 0 коп.
- Сон. Кавказ. Дві цюеми. Передмова акад. Дм. Багалія. Вид. II. 42 стор., ц. 12 коп.
- Художник. Автобіографічна повість. Переднє слово І. Айзенштока. 166 стор., ц. 45 коп.

Поштові відділи Держвидаву надсилають накладною платою божию книжку як властного, так і всіх видавництв СРСР. Пересилка й пакування на всі замовлення коштом Держвидаву, коли замовлення більше, ніж на 1 руб., і наперед оплачується готівкою.

ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА ТАКІ АДРЕСИ :

Харків, вул. 1 Травня, № 17. Почтовий відділ ДВУ
Київ, вул. К. Маркса, № 2. Почтовий відділ ДВУ
Одеса, вул. Ласалія, 33 (Пасаж). Почтов. відділ ДВУ
Дніпропетровське, пр. К. Маркса, 49. Почт. від. ДВУ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2-й Радянський пров., № 2. Телеф. 52-71